

Xitoy va o'zbek tillarida so'z tartibi: sintaktik strukturalarning qiyosiy tahlili

E'zozbek Yo'ldoshev
yoldoshevezoz9@gmail.com

Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xitoy va O'zbek tillarining so'z tartibi sintaktik strukturalari qiyosiy tahlil qilinadi. Til tipologiyasi nuqtai nazaridan Xitoy tilining qat'iy SVO (Subyekt-Fe'l-Obyekt) va O'zbek tilining SOV (Subyekt-Obyekt-Fe'l) asosiy so'z tartiblari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, so'z tartibining tilning grammatika, pragmatika va til o'rgatishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda ona tilining til o'rgatishda qanday ta'sir ko'rsatishi, so'z tartibining variantlari va ularning sintaktik strukturaga ta'siri o'rganiladi. Natijalar tilshunoslik, tarjima, va til o'qitish sohasida qo'llanilishi mumkin bo'lgan ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: sintaktik, strukturaviy, kommunikativ, pragmatic, tipologik, mezonlar, analitik, subyekt, obyekt, grammatik

Word order in Chinese and Uzbek: a comparative analysis of syntactic structures

E'zozbek Yo'ldoshev
yoldoshevezoz9@gmail.com

Namangan State Institute of Foreign Languages named after Is'hoqkhon Ibrat

Abstract: This article provides a comparative analysis of the word order syntactic structures of Chinese and Uzbek. From the point of view of language typology, the main word orders of the strict SVO (Subject-Verb-Object) of Chinese and SOV (Subject-Object-Verb) of Uzbek are considered. The importance of word order in the grammar, pragmatics and language teaching of the language is also analyzed. The study examines the influence of the mother tongue on language teaching, word order variants and their impact on syntactic structure. The results have scientific and practical significance that can be used in the fields of linguistics, translation and language teaching.

Keywords: syntactic, structural, communicative, pragmatic, typological, criteria, analytical, subject, object, grammatical

Kirish

Soʻz tartibi har bir tilning sintaktik tizimida markaziy rol oʻynaydi. Gapdagi soʻzlarning tartiblangan joylashuvi gap maʼnosining aniqlanishida asosiy vosita hisoblanadi. Xitoy va Oʻzbek tillari turli til tipologiyalariga mansub boʻlib, ularning soʻz tartibidagi farqliliklar tilning strukturaviy va kommunikativ jihatlarini oʻrganishda muhim ahamiyatga ega. Xitoy tili analitik til sifatida asosan qatʼiy SVO soʻz tartibiga ega boʻlsa, Oʻzbek tili agglutinatив til boʻlib, asosiy tartib SOV boʻlib, soʻz tartibi nisbatan erkinroq.

Ushbu maqola Xitoy va Oʻzbek tillarining soʻz tartibini sintaktik, pragmatik va tipologik jihatdan taqqoslaydi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ikki til soʻz tartibining oʻxshash va farqli tomonlarini aniqlash, shuningdek, bu farqlar til oʻrgatish va tarjimada qanday qiyinchiliklar keltirib chiqarishi haqida ilmiy fikrlar bildirishdir.

1. Til tipologiyasi va soʻz tartibi nazariyasi

Til tipologiyasi - tillarning umumiy xususiyatlarini taqqoslash va ularni turkumlash bilan shugʻullanadi. Soʻz tartibi tiplari esa koʻp jihatdan til tipologiyasining asosiy mezonlaridan biri hisoblanadi. Dunyo tillarida soʻz tartibi asosan quyidagi asosiy turlarga boʻlinadi: SVO (Subyekt-Feʼl-Obyekt), SOV (Subyekt-Obyekt-Feʼl), VSO (Feʼl-Subyekt-Obyekt), va boshqalar. Har bir tilning soʻz tartibi uning grammatika tizimi va kommunikativ xususiyatlariga bogʻliq.

Xitoy tili - qatʼiy SVO tartibiga ega boʻlgan analitik til hisoblanadi. Bu tilning soʻz tartibi sintaktik va grammatik munosabatlarni aniqlashda asosiy vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, yordamchi soʻzlar va partikllar orqali ham grammatika koʻrsatiladi.

Oʻzbek tili esa SOV tartibiga ega boʻlgan agglutinatив til boʻlib, grammatik aloqalar asosan qoʻshimchalar yordamida ifodalanadi. Oʻzbek tilida soʻz tartibi erkinroq boʻlishiga qaramay, asosiy sintaktik strukturada SOV modeli ustunlik qiladi.

2. Xitoy tilida soʻz tartibining sintaktik strukturalari

Xitoy tilining sintaktik strukturasida gapning asosiy qismlari qatʼiy SVO tartibida joylashadi. Bu tartib quyidagi sabablarga koʻra qatʼiy hisoblanadi:

Grammatik munosabatlarni ifodalash: Xitoy tilida feʼl joylashuvi gapning maʼnosini aniqlashda muhim ahamiyatga ega, feʼl harakatning amalga oshirilishini bildiradi va undan keyingi soʻz obyekt sifatida qabul qilinadi.

Vaqt va joy koʻrsatkichlari: Bu frazalar koʻpincha gap boshida yoki feʼldan oldin keladi, gapning umumiy maʼnosini shakllantiradi.

Savol va inkor gaplarda soʻz tartibi: Savol gaplari soʻz tartibining oʻzgarishiga olib kelmasdan, savol partikllari (masalan, “吗”) yordamida ifodalanadi.

Misol:

我昨天去了学校。(Wǒ zuótiān qùle xuéxiào.) - “Men kecha maktabga bordim.”

Bu gapda “我” (men) - subyekt, “去了” (bormoq, feʼl), “学校” (maktab) - obyekt.

Xitoy tilida soʻz tartibining qatʼiyligi sababli, notoʻgʻri joylashtirilgan soʻzlar gapning maʼnosini buzishi mumkin.

3. Oʻzbek tilida soʻz tartibining sintaktik strukturalari

Oʻzbek tilida soʻz tartibi asosan SOV modelida joylashadi. Bu til morfologik jihatdan boy boʻlib, soʻzlar oʻzaro grammatik aloqalarni qoʻshimchalar yordamida ifodalaydi. Shu bois, soʻz tartibi qisman erkinroq, ammo maʼlum bir tartib mavjud.

- Subyekt odatda gap boshida joylashadi.
- Obyekt subyekt va feʼl orasida boʻladi.
- Feʼl gap oxirida joylashadi.

Misol:

Men kecha maktabga bordim.

Bu yerda “Men” - subyekt, “kecha maktabga” - vaqt va joy, “bordim” - feʼl.

Savol gaplarida esa soʻz tartibida baʼzi oʻzgarishlar kuzatiladi, masalan, savol soʻzlari gap boshida yoki boshqa joyda boʻlishi mumkin.

4. Xitoy va Oʻzbek tillarida soʻz tartibi farqlari va oʻxshashliklari

Xitoy va Oʻzbek tillarining soʻz tartibidagi farqlar ularning tipologik va grammatik tuzilishlaridan kelib chiqadi. Asosiy farq - bu Xitoy tilining qatʼiy SVO tartibiga ega boʻlishi, Oʻzbek tilining esa SOV asosida qurilishi va soʻz tartibining erkinroq boʻlishidir.

Farqlar:

Feʼlning joylashuvi: Xitoy tilida feʼl har doim subyekt va obyekt orasida, Oʻzbek tilida esa gap oxirida joylashadi.

Soʻz tartibining qatʼiyligi: Xitoy tilida qatʼiy boʻlsa, Oʻzbek tilida baʼzan pragmatik maqsadlar uchun erkin oʻzgaradi.

Savol va inkor gaplarning shakllanishi: Xitoy tilida savol partikllari qoʻshiladi, Oʻzbek tilida esa soʻz tartibi oʻzgartiriladi.

Oʻxshashliklar:

Har ikkala tilda soʻz tartibi gapning maʼnosini aniqlashda asosiy omil hisoblanadi.

Vaqt va joy koʻrsatkichlari koʻpincha gap boshida joylashadi.

Savol va inkor gaplar soʻz tartibining muayyan qoidalariga boʻysunadi.

5. Pragmatik va til oʻrgatish jihatlari

Til oʻrgatishda soʻz tartibining qiyosiy tahlili katta ahamiyatga ega. Xitoy tilida qatʼiy SVO tartibiga eʼtibor qaratilsa, Oʻzbek tilida esa SOV asosiy boʻlishi, lekin erkinlik ham hisobga olinishi zarur. Ona tilining til oʻrganuvchilarga taʼsiri soʻz tartibida “negative transfer” holatlarini yuzaga keltiradi, bu esa grammatika va sintaksisda xatolarga olib keladi.

Shuningdek, pragmatika nuqtai nazaridan soʻz tartibi kommunikativ maqsadga koʻra oʻzgarishi mumkin. Masalan, gapda urgʻu berish uchun soʻzlarning joylashuvi oʻzgartiriladi.

6. Misollar asosida tahlil

Xitoy tilidagi gap:

我昨天去了学校。

(SVO tartibida) - Men kecha maktabga bordim.

O'zbek tilidagi gap:

Men kecha maktabga bordim.

(SOV tartibida)

Savol gaplari:

Xitoycha: 你喜欢吃苹果吗? (Nǐ xǐhuān chī píngguǒ ma?) - Siz olma yeysizmi?

O'zbekcha: Siz olma yeysizmi?

Xulosa

Ushbu maqolada Xitoy va O'zbek tillarining so'z tartibi sintaktik strukturalari qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, har ikki til so'z tartibining asosiy xususiyatlari til tipologiyasi, grammatik tuzilishi va kommunikativ funktsiyalariga bog'liq holda shakllangan. Xitoy tili qat'iy SVO so'z tartibiga ega bo'lib, u gapning mazmunini aniq va ravshan ifodalashda muhim o'rin tutadi. Bu tartib analitik til xususiyatlari bilan uyg'unlashib, sintaktik barqarorlikni ta'minlaydi va til o'rgatishda asosiy qoida sifatida qabul qilinadi.

O'zbek tili esa SOV asosidagi erkinroq so'z tartibiga ega bo'lib, agglutinativ morfologiya vositasida grammatik munosabatlarni ifodalaydi. So'z tartibining erkinligi pragmatik maqsadlarda, masalan, urg'u berishda yoki stilistik vaziyatlarda o'zgarishi mumkin. Shu bilan birga, O'zbek tilining sintaktik strukturasida SOV modeli barqarorligi til ichidagi kommunikativ tushunarlikni saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Ikkala til so'z tartibining o'ziga xosligi til o'rgatish va tarjima jarayonlarida muhim rol o'ynaydi. Ona tilining so'z tartibiga bo'lgan ta'siri, ayniqsa, til o'rganuvchilarda "negative transfer" yoki "interferensiya" holatlarini yuzaga keltiradi, bu esa grammatika xatolariga olib kelishi mumkin. Shuning uchun ham til o'rgatishda ikki til so'z tartibini yaxshi o'rganish, ularning farq va o'xshashliklarini chuqur tushunish zarur.

Bundan tashqari, pragmatik jihatdan so'z tartibining o'zgarishi nutqning ma'nosini va kommunikativ effektini sezilarli darajada o'zgartirishi mumkin. Masalan, Xitoy tilida so'z tartibining qat'iyligiga qaramay, pragmatik maqsadlarda so'zlarning ta'kidlash tartibi va fokusni o'zgartirish usullari mavjud. O'zbek tilida esa so'z tartibining erkinligi bu tilning o'ziga xos stilistik va pragmatik xususiyatlarini boyitadi.

Natijada, so'z tartibi nafaqat sintaktik qoidalar yig'indisi, balki tilning semantik va pragmatik qatlamlarida ham markaziy o'rin tutadi. Bu esa tilshunoslikda so'z tartibini o'rganishni davom ettirish va har ikki tilning o'zaro ta'sirini chuqurroq

o'rganishga bo'lgan ehtiyojni oshiradi. Shu asosda til o'rgatish metodikasini takomillashtirish, tarjima sifatini oshirish va lingvistik nazariyalarni boyitish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Li, X., & Huang, Y. (2021). Syntax and Word Order in Mandarin Chinese: A Comprehensive Analysis. *Journal of Chinese Linguistics*, 49(2), 135-160.
2. Tursunova, D. (2023). O'zbek tilining sintaksisi va so'z tartibining pragmatikasi. *O'zbek tilshunosligi jurnali*, 12(1), 45-60.
3. Wang, L. (2022). Mandarin Chinese Sentence Structure and Word Order Variability. *Linguistics Review*, 39(4), 325-349.
4. Karimov, S. (2020). O'zbek tilida SOV va so'z tartibining erkinligi. *Tilshunoslik masalalari*, 15(3), 78-95.
5. Bakoev, N. (2024). ONE OF MODERN LANGUAGE TEACHING METHODS IS COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING 'S DISADVANTAGES.«. *Моя профессиональная карьера*.
6. Nazarov, B. (2021). O'zbek va Xitoy tillarida so'z tartibi solishtirmasi. *Markaziy Osiyo tillari*, 8(2), 50-68.
7. Liu, M. (2020). The Role of Word Order in Mandarin Chinese Syntax. *Asian Languages Journal*, 25(3), 200-219.
8. Navro'zjon, B. (2024). Yapon va o'zbek adabiyotidagi mifologik obrazlar. *Journal of scientific research, modern views and innovations*, 1(2), 319-323.
9. Abdurasulova, U., & Navruzjon, B. (2024). Tillarni o'rgatishning zamonaviy usullari. *Science and innovation*, 3(Special Issue 27), 84-87.